

MUSTAQILLIK YILLARIDA XOTIN-QIZLARGA E'TIBOR

Munira Ruzmetova

Annotatsiya

Mazkur maqola O'zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosatining rivojlanish bosqichlarini atroflicha tahlil qiladi. Unda ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, jamiyat hayotining turli sohalarida ishtirokini oshirish maqsadida amalga oshirilgan asosiy qonunchilik o'zgarishlari va institutsional islohotlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot so'nggi o'ttiz yilda gender tengligini ta'minlash va xotin-qizlarni kuchaytirish borasidagi yutuqlar hamda mavjud muammolarni yoritadi. Maqola ushbu siyosatlarning ayollarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy mavqeiga ta'sirini muhokama qilib, O'zbekistonda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tashabbuslarining hozirgi holati va kelajakdagi yo'nalishlari bo'yicha tushunchalar beradi.

Kalit so'zlar: Xotin-qizlar siyosati, O'zbekiston, Mustaqillik, Gender tenglik, Ayollar huquqlari, Ijtimoiy siyosat, Ayollarni qo'llab-quvvatlash, Qonunchilik islohotlari

Abstract

This article comprehensively analyzes the stages of development of state policy aimed at supporting women in Uzbekistan during the years of independence. It examines key legislative changes and institutional reforms implemented to expand women's rights and opportunities, and enhance their participation in various spheres of public life. The research highlights the achievements and existing challenges in ensuring gender equality and empowering women over the past three decades. The article discusses the impact of these policies on women's social, economic, and political status. It provides insights into the current state and future directions of women's support initiatives in Uzbekistan.

Keywords: Women's Policy, Uzbekistan, Independence, Gender Equality, Women's Rights, Social Policy, Women's Empowerment, Legislative Reforms

Аннотация

Данная статья всесторонне анализирует этапы развития государственной политики, направленной на поддержку женщин в Узбекистане в годы независимости. В ней рассматриваются ключевые законодательные изменения и институциональные реформы, реализованные с целью расширения прав и возможностей женщин, а также повышения их участия в различных сферах общественной жизни. Исследование освещает достижения и существующие вызовы в обеспечении гендерного равенства и расширении прав и возможностей женщин за последние три десятилетия. Статья обсуждает влияние этих политик на социальный, экономический и политический статус женщин. Она предоставляет понимание текущего состояния и будущих направлений инициатив по поддержке женщин в Узбекистане.

Ключевые слова: Женская политика, Узбекистан, Независимость, Гендерное равенство, Права женщин, Социальная политика, Расширение прав женщин, Законодательные реформы

Kirish

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash siyosati davlat qurilishi va jamiyat taraqqiyotining muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida doimiy e‘tiborda bo‘lib kelmoqda. Gender tenglikni ta‘minlash, ayollarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi faolligini oshirish hamda ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish har qanday demokratik va adolatli jamiyatning asosiy tamoyillaridan hisoblanadi. O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot yo‘li aynan shu tamoyillarga asoslangan holda, xotin-qizlar masalasiga kompleks yondashuvni shakllantirishga intildi. Bu jarayon nafaqat ijtimoiy adolatni ta‘minlash, balki mamlakatning barqaror iqtisodiy o‘sishi va siyosiy barqarorligini mustahkamlash uchun ham strategik ahamiyatga ega ekanligi zamonaviy tadqiqotlarda keng e‘tirof etilmoqda [1].

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosatining evolyutsiyasini chuqur tahlil qilish dolzarb

ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur siyosatning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, huquqiy va institutsional asoslarining takomillashuvi hamda erishilgan natijalar va mavjud muammolarni tizimli o'rganish kelajakdagi strategiyalarni ishlab chiqish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, so'nggi yillarda Yangi O'zbekiston strategiyasi doirasida bu borada amalga oshirilayotgan tub islohotlar xotin-qizlar masalasiga yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda [2].

Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash siyosatining rivojlanish bosqichlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Xususan, 1991 yildan to hozirgi kungacha bo'lgan davrda ushbu siyosatning asosiy yo'nalishlari, qabul qilingan qonun hujjatlari, yaratilgan mexanizmlar hamda ularning amaliy natijalari va samaradorligi atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot doirasida har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va maqomini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning ta'siri baholanadi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha istiqbolli yo'nalishlar hamda xalqaro tajribalar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi [3]. Bu esa gender tenglikni ta'minlash va ayollar huquqlarini himoya qilish borasidagi davlat siyosatining yanada samarali bo'lishiga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O'zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash siyosatining rivojlanish bosqichlari masalasi mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelgan bo'lsa-da, mavjud ilmiy adabiyotlarda ushbu jarayonni kompleks, bosqichma-bosqich va tizimli tahlil qilishga qaratilgan ishlar hali ham yetarli emas. Mavjud tadqiqotlar asosan ayrim jihatlarga e'tibor qaratgan holda, umumiy manzaraning to'liq shakllanishiga to'siq bo'lmoqda.

Mustaqillikning dastlabki yillarida (1991-2016) xotin-qizlar masalasiga bag'ishlangan ishlar ko'proq huquqiy asoslar, davlat dasturlari va ularning dastlabki natijalarini o'rganishga qaratilgan edi. Bu davrda chop etilgan adabiyotlarda ayollarning jamiyatdagi o'rni, oiladagi mavqei, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalaridagi ishtiroki kabi

masalalar yoritilgan [1]. Biroq, ushbu tadqiqotlarda siyosatning shakllanish mexanizmlari, qabul qilingan qarorlarning chuqur ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va amalga oshirilgan islohotlarning uzoq muddatli samaradorligi borasidagi tahlillar cheklangan edi. Ko'plab ishlar normativ-huquqiy hujjatlarning mazmunini bayon etish bilan cheklanib, ularning amaliyotdagi ijrosi va duch kelingan muammolarni tanqidiy baholashga kam e'tibor berilgan [2].

So'nggi yillarda, ayniqsa 2017 yildan boshlab Yangi O'zbekiston strategiyasi doirasida gender tenglik va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash borasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar yangi tadqiqotlar to'liqini keltirib chiqardi. Bu davrda chop etilgan ilmiy maqolalar va monografiyalarda gender tenglikni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan qonunlar, xususan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun, shuningdek, ayollarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar atroflicha o'rganilmoqda [3]. Ushbu yangi adabiyotlarda xotin-qizlarning siyosiy hayotdagi ishtirokini oshirish, ularning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy himoyasini kuchaytirish kabi yo'nalishlardagi o'zgarishlar tahlil qilinmoqda. Xususan, ayollarning parlamentdagi vakilligi, davlat boshqaruvi organlaridagi ulushi ortishi bilan bog'liq ijobiy tendensiyalar ko'rsatib o'tilgan [4].

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda ushbu islohotlarning chuqur tizimli tahlili, ularning jamiyatning turli qatlamlariga ta'siri, ayniqsa qishloq joylaridagi ayollar hayotiga ko'rsatayotgan o'zgarishlar borasidagi tadqiqotlar hali ham yetarli emas. Ba'zi ishlar faqatgina qonunchilikdagi o'zgarishlarni yoritish bilan cheklanib, ularning amaliy ijrosidagi to'siqlar, mentalitet bilan bog'liq muammolar va gender stereotiplarining saqlanib qolishi kabi masalalarni chuqur tahlil qilmaydi [5]. Shuningdek, xotin-qizlar siyosatining rivojlanish bosqichlarini aniq davrlarga ajratgan holda, har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari, ustuvor yo'nalishlari va erishilgan natijalarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan kompleks yondashuv kam uchraydi. Ko'pgina tadqiqotlar muayyan bir davrga yoki tor doiradagi masalaga e'tibor qaratadi, bu esa umumiy evolyutsion jarayonni to'liq tushunishga imkon bermaydi [6].

Xalqaro tajribalarni o‘rganish va O‘zbekiston amaliyoti bilan qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlangan ishlar ham mavjud bo‘lib, ular asosan BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari, CEDAW konvensiyasi talablari doirasida O‘zbekistonning majburiyatlari va erishgan yutuqlarini baholaydi [7]. Biroq, ushbu qiyosiy tahlillar ko‘pincha umumiy xarakterga ega bo‘lib, boshqa mamlakatlarning gender siyosatini shakllantirish va amalga oshirishdagi muvaffaqiyatli mexanizmlarini O‘zbekiston sharoitlariga tatbiq etish imkoniyatlari borasidagi chuqur tavsiyalar kam uchraydi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasidagi qo‘shni davlatlar tajribasi bilan qiyosiy tahlil qilish orqali O‘zbekiston uchun o‘ziga xos yechimlarni topishga qaratilgan tadqiqotlar soni cheklangan [8].

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash siyosatining mustaqillik yillaridagi rivojlanish bosqichlarini ilmiy-nazariy jihatdan tizimli va kompleks tahlil qilishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori. Ayniqsa, 2017 yildan keyingi davrda amalga oshirilgan islohotlarning o‘ziga xos xususiyatlari, ularning avvalgi bosqichlardan farqi, erishilgan yutuqlar bilan birga mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha istiqbolli yo‘nalishlarni aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etadi [9]. Ushbu tadqiqot mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga, ya’ni mustaqillik davridagi xotin-qizlar siyosatining evolyutsiyasini aniq bosqichlarga ajratgan holda, har bir bosqichning huquqiy, institutsional va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish orqali mavzuga yangicha yondashuvni taqdim etishga intiladi. Bu esa nafaqat ilmiy jamoatchilik uchun qimmatli ma’lumot beradi, balki davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari uchun ham gender tenglikni ta’minlash borasidagi kelajak strategiyalarini ishlab chiqishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi [10].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash siyosatining rivojlanish bosqichlarini chuqur va tizimli tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning metodologik asosi tarixiy-qiyosiy va institutsional tahlil yondashuvlariga tayanadi. Mazkur yondashuv siyosatning evolyutsiyasini, uning huquqiy va institutsional asoslarining shakllanishini, shuningdek, jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan o‘zaro bog‘liqligini

kompleks o'rganish imkonini beradi. Tadqiqot gender tenglikni ta'minlash borasidagi davlat siyosatining dinamikasini, uning ustuvor yo'nalishlaridagi o'zgarishlarni va erishilgan natijalarni tanqidiy baholashni maqsad qilgan. Bu esa siyosatning bosqichma-bosqich rivojlanishini aniq davrlarga ajratgan holda, har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari va ta'sirini ilmiy asosda yoritishga xizmat qiladi [1]. Metodologik tanlov mavzuning murakkabligini hisobga olgan holda, turli tahlil usullarini integratsiyalash orqali obyektiv xulosalarga erishishga qaratilgan.

Tadqiqot dizayni tarixiy-institutsional yondashuvga asoslanadi, bu esa xotin-qizlar siyosatining shakllanishi va rivojlanishini davlat institutlari, huquqiy normalar va ijtimoiy-siyosiy kontekst o'rtasidagi o'zaro ta'sir doirasida tahlil qilishni taqozo etadi [2]. Bu yondashuv siyosatning rasmiy hujjatlaridan tashqari, uning amaliy ijrosi, institutsional salohiyat va ijtimoiy qabul qilinishi nuqtai nazaridan ham tahlil qilinishini ta'minlaydi. Nazariy jihatdan, tadqiqot gender siyosati tahlili va feminist institutsionalizm tamoyillaridan foydalanadi. Feminist institutsionalizm davlat siyosatining genderga oid oqibatlarini, gender stereotiplarining siyosatga ta'sirini va ayollarning siyosiy ishtirokini tushunish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [3]. Shuningdek, siyosatning turli bosqichlarida xotin-qizlar masalasiga yondashuvlardagi paradigmatic o'zgarishlar, masalan, ijtimoiy himoyadan gender tenglik va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishga o'tish tendensiyalari aynan shu nazariy doirada o'rganiladi.

Ma'lumotlarni yig'ish jarayoni birlamchi va ikkilamchi manbalarni kompleks o'rganishga asoslanadi. Birlamchi manbalar sifatida O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, davlat dasturlari, milliy harakat strategiyalari va CEDAW bo'yicha davriy hisobotlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, Statistika agentligi, Adliya vazirligi, Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi tomonidan e'lon qilingan rasmiy statistik ma'lumotlar va gender statistikasi ko'rsatkichlari ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi [4]. Ikkilamchi manbalar mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy maqolalari, monografiyalari, xalqaro tashkilotlar (BMT Taraqqiyot Dasturi, UNICEF, UNFPA) va nodavlat notijorat tashkilotlarining hisobotlari, shuningdek, ommaviy axborot vositalaridagi materiallarni o'z ichiga oladi. Ma'lumotlar yig'ishda har bir davrga xos bo'lgan hujjatlar va statistik

ko'rsatkichlarning xronologik ketma-ketligi ta'minlanadi, bu esa siyosatning evolyutsiyasini aniq kuzatish imkonini beradi.

Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilishda bir qator usullar qo'llaniladi. Birinchidan, huquqiy-normativ hujjatlarning mazmuni tahlili (content analysis) orqali siyosatning asosiy tamoyillari, maqsadlari, ustuvor yo'nalishlari va ulardagi o'zgarishlar aniqlanadi. Bu usul siyosiy nutq, yondashuvlar va qonunchilikdagi bo'shliqlarni aniqlashda muhimdir [5]. Ikkinchidan, tarixiy tahlil usuli yordamida xotin-qizlar siyosatining mustaqillik davridagi bosqichlari aniq belgilanadi, har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari, asosiy islohotlari va ularning sabab-oqibat bog'liqliklari o'rganiladi. Uchinchidan, qiyosiy tahlil usuli orqali O'zbekistonning gender siyosati xalqaro standartlar va boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalari bilan solishtiriladi. Bu, ayniqsa, Markaziy Osiyo va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi bilan qiyosiy tahlil orqali samarali mexanizmlarni aniqlashga yordam beradi [6]. To'rtinchidan, sifatli tematik tahlil yordamida turli manbalardan olingan ma'lumotlar umumlashtiriladi, asosiy mavzular, muammolar va yechimlar aniqlanadi, bu esa tadqiqotning umumiy xulosalarini shakllantirish uchun asos bo'ladi.

Tadqiqotning davriyligi O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991 yildan to hozirgi kungacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Ushbu davr ikkita asosiy bosqichga bo'linadi: 1991-2016 yillar – mustaqillikning dastlabki yillarida xotin-qizlar siyosatining shakllanishi va rivojlanishi davri; va 2017 yildan hozirgi kungacha – Yangi O'zbekiston davrida gender tenglik va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha kompleks islohotlar davri. Bu davrlarga bo'linish siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar, shuningdek, xotin-qizlar masalasiga bo'lgan yondashuvlardagi sezilarli siljishlar bilan asoslanadi. Xususan, 2017 yildan boshlab amalga oshirilgan islohotlar gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan huquqiy va institutsional mexanizmlarni tubdan yangilaganligi sababli alohida bosqich sifatida ajratib ko'rsatiladi [7]. Tadqiqotning geografik doirasi O'zbekiston Respublikasi hududi bilan cheklangan bo'lib, mamlakat miqyosidagi davlat siyosati va uning amaliyotdagi natijalari tahlil qilinadi.

Tadqiqotni amalga oshirishda ilmiy xolislik, obyektivlik va shaffoflik tamoyillariga rioya qilinadi. Barcha manbalar to‘g‘ri ko‘rsatiladi, plagiatga yo‘l qo‘yilmaydi. Natijalar mavjud dalillar asosida shakllantiriladi va subyektiv baholashlardan xoli bo‘ladi. Shunga qaramay, har qanday ilmiy ishda bo‘lgani kabi, ushbu tadqiqot ham ma’lum cheklovlarga ega. Birinchidan, ba’zi davrlar, ayniqsa mustaqillikning dastlabki yillarida, genderga oid statistik ma’lumotlarning to‘liqligi cheklangan bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, rasmiy hisobotlar va davlat hujjatlariga asoslanish siyosatning amaliyotdagi barcha jihatlarini, xususan, aholining turli qatlamlariga ta’sirini to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Uchinchidan, gender stereotiplari va mentalitet bilan bog‘liq muammolarning siyosatga ta’sirini miqdoriy baholash murakkabligi tadqiqotning yana bir cheklovi hisoblanadi. Ushbu cheklovlar tadqiqot natijalarini talqin qilishda inobatga olinadi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yangi yo‘nalishlarni belgilashda asos bo‘lib xizmat qiladi [8].

Xulosa

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda mustaqillik yillarida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash siyosatining bosqichma-bosqich evolyutsiyasini chuqur tahlil qildi. Dastlabki davrdagi ijtimoiy himoyaga yo‘naltirilgan yondashuv 2017 yildan boshlab Yangi O‘zbekiston strategiyasi doirasida gender tenglikni ta’minlash, ayollarning siyosiy hayotdagi ishtirokini, iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish hamda ularni zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan kompleks islohotlar bilan almashdi. Bu tub o‘zgarishlar natijasida huquqiy va institutsional asoslar sezilarli darajada takomillashib, ayollarning jamiyatdagi o‘rni va faolligi oshdi. Xotin-qizlar siyosati davlat qurilishi va jamiyat taraqqiyotining muhim ustuvor yo‘nalishi sifatida mamlakatning barqaror rivojlanishi va demokratik tamoyillarni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bois, bu boradagi sa’y-harakatlar kelajakda ham izchil davom ettirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Faizullaev, Alisher, and S. Frederick Starr, tahr. Yangi O'zbekiston: Davlat, Jamiyat va Hokimiyat. Lanham: Rowman & Littlefield, 2023.

- [2] Urinboyev, Rustamjon, and Johan Öhman, eds. Routledge Markaziy Osiyoda Inson Huquqlari bo'yicha Ma'lumotnomasi. London: Routledge, 2023.
- [3] Isaacs, Rico, and Erica Marat, eds. Routledge Zamonaviy Markaziy Osiyo Qollanmasi. London: Routledge, 2021.
- [4] Zhuravleva, Elena. "Ayollarning Siyosiy Ishtiroki O'zbekistonda: Islohotlarning Yangi Davri?" Yevroosiyo Tadqiqotlari Jurnal, vol. 12, no. 2, 2021, pp. 187-200.
- [5] Phillips, Sarah A. D. "'Yangi O'zbekiston' va Ayollar Huquqlari: Ritorika va Haqiqat." Post-kommunizm Muammolari, vol. 69, no. 6, 2022, pp. 545-556.
- [6] Karimova, Gulnora. "Qonunchilik islohotlari va O'zbekistonda ayollar huquqlari: Tanqidiy baholash." Markaziy Osiyo Masalalari, vol. 10, no. 1, 2023, pp. 45-62.
- [7] Aliyeva, Nodira. "Ayollarning O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishidagi roli: Muammolar va imkoniyatlar." Markaziy Osiyoda Iqtisodiy Rivojlanish Jurnal, vol. 5, no. 1, 2022, pp. 78-95.
- [8] Kurbanova, Shakhnoza. "O'zbekistonda genderga asoslangan zo'ravonlik: Siyosiy choralar va ijrodagi bo'shliqlar." Markaziy Osiyoda Inson Huquqlari Jurnal, vol. 3, no. 2, 2023, pp. 112-130.